

AQLI ZAIF BOLALARDA BOG'LANGAN NUTQINI SHAKLLANTRISH TEXNOLOGIYALARI

Babayeva Azizabonu

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti o'qituvchisi:

Odiljonova M

Qo'qon DPI talabasi:

Siddiqova S

Qo'qon DPI talabasi:

Annotatsiya: *Aqli zaif bolalar nutq xususiyatlari va ularni shakllantirish tahlil qilingan. Aqli zaif bolalar nutqiy ko'nikmalari va lug'atini boyitish, bog'langan nutqini rivojlantirishga qaratilgan ishlar haqida fikr ilgari surilgan.*

Kalit so'zlar: *Aqli zaiflik, nutqiy nuqson, so'z, fonema, bilish jarayonlari*

Bolalarda vosita nutqining rivojlanishining xususiyatlari namoyonlarning og'irligi jihatidan ham xilma-xil bo'lib, ular bilan bog'liq holda nutq rivojlanishining bir necha darajalari mavjud. Birinchi darajaga "so'zsiz" bolalar kiradi. Ba'zilar atrof-muhitga befarq, nutqni ishlatmaydilar. Boshqa bolalar doimo bir xil monoton ovoz chiqaradilar, bu aloqa vositasi emas. Ba'zilar og'zaki bo'lmagan vositalardan foydalanadilar. Bu guruh yoshidan qat'i nazar, nutq nuqtai nazaridan eng qiyin. Ikkinchi darajaga turli xil fonetik buzilishlar bilan talaffuz qilinadigan individual so'z yoki iboralar bo'lgan bolalar kiradi. Fonetik buzilishlar tabiatan dizartrik bo'lib, bu kinetik va kinestetik dasturni apraksik komponent bilan tashkil qilishni qiyinlashtiradi, bu nutqning talaffuz tomonini shakllantirishni sezilarli darajada murakkablashtiradi. Nutqni rivojlantirishning uchinchi darajasiga maishiy lug'at va frazeologik nutqqa ega bo'lgan bolalar kiradi. Ba'zi bolalar ko'p so'zlashadi, buzilgan ovozli talaffuz elementlari bilan batafsil frazeologik nutqdan foydalanadilar. Boshqa bolalar qisqa iboradan foydalanadilar, agrammatizmlar qayd etiladi. Taqdimot ketma-ketligi qiyin. Uchinchi daraja nafaqat nutq nutqining tashqi rejasi tuzilishining buzilishi, uni joylashtirish imkoniyati, tarkibiy qismlarga to'yinganligi, balki semantik maydonning torayishi, leksik tarkibning zaiflashishi, foydalana olmaslik bilan ham tavsiflanadi. lug'atning o'zgaruvchanligi, grammatik tuzilish. Bu darajadagi bolalarning ko'pchiligi og'zaki muloqotga muhtojdir Kuznetsova L.V. Aqliy nuqsonlari bo'lgan bolalar o'ziga xos xulq-atvor stereotiplari tufayli hech qanday tarzda o'zlashtirilgan mustaqil bayonotlar ko'nikmalarini yangi vaziyatga o'tkaza olmaydilar. Aloqa jarayonida mustaqillik va faollik darajasiga ko'ra, ushbu toifadagi bolalar L.M. Shipitsina fikriga ko'ra 3 guruhga bo'linadi:

1) Birinchi guruhga har qanday amaliy ishda mustaqil ishtirok etishi mumkin bo'lmagan bolalar kiradi. Ular bilan aloqa qilish qiyin. "So'zlamaydigan" o'quvchilar bilan ishlashda izohlar asosan o'qituvchi tomonidan beriladi. O'quvchi o'ziga berilgan savollarga ko'zlari, boshi yoki alohida tovushlar, so'zlar bilan javob beradi, boshqa do'stlarining

xabarlarini tasdiqlaydi yoki tasdiqlamaydi. Ushbu guruh bolalari bilan ishlashning muhim natijasi bu ularning muloqotdan, birgalikdagi faoliyatdan hissiy qoniqishidir.

2) Ikkinchi guruh imo-ishoralar bilan muloqot qilishda va topshiriqni tushunishda sezilarli qiyinchiliklarga duch keladigan talabalardan iborat. Voyaga etganlarning cheklangan individual yordami bilan ular olingan vazifani mustaqil ravishda bajarishlari mumkin.

3) Uchinchi guruh o`quvchilari topshiriqlarni to`liq mustaqil bajaradilar. Kattalar bolalarga o`zlarini nazorat qilishlariga yordam beradi. Ular oiladagi o`z o`rnini bilishadi, oila a`zolarini, do`stlarini va yaqinlarini bog`laydigan munosabatlarni tushunadilar; uyda amaliy faoliyat uchun zarur bo`lgan ko`nikma va ko`nikmalarni rivojlantirish. Bolalarning muloqot qobiliyatlarini o`rgatish rol tamoyiliga asoslanadi, ya`ni xulq-atvorning muayyan vaziyatga muvofiqligi.

Shunday qilib, aqliy zaifligi o`rtacha va og`ir darajada bo`lgan bolalarda barcha kognitiv jarayonlarning shakllanmaganligi, sezgilar, idrok etish, xotira, e`tiborning keskin buzilganligi, ko`proq darajada ierarxik ravishda yuqori funktsiyalari buzilganligi bilan ajralib turadi: fikrlash va nutq, uning alohida partiyalari va funktsiyalari emas, balki butun nutq tizimining shakllanmaganligi kuzatiladi. Hissiy soha nisbatan saqlanib qolgan. Nutqning rivojlanishi, uning ijtimoiy funktsiyasi aloqa vositasiga aylangan paytdan boshlanadi, ya`ni. bola unga aytilayotgan nutqni tushuna boshlaganda va undan o`z fikrini ifodalashda foydalana boshlaganda. Ma`lumki, 8 oyligida bola uning ritmik-tonal tarkibini farqlash asosida nutqning elementar tushunchasini o`zlashtiradi. N.X. Shvachkin bu davrni bolaning nutqi fonemikgacha rivojlanishi deb atadi, chunki bola hali ham unga qaratilgan nutqdagi so`zlarni tovushiga qarab ajrata olmaydi. F.I.Fradkina tomonidan tadqiqot so`zning tovush tarkibining o`zgarishi bilan, lekin uning ritmik-melodik tuzilishini saqlab qolgan holda, uning tushunchasi hali ham saqlanib qolishini ko`rsatdi, ammo 10-11 oylik yoshda bolaning rivojlanishida sifat jihatidan boshqacha davr boshlanadi. so`zlarning tovush tarkibini idrok etish va farqlashga asoslangan nutqni tushunish. Ushbu bosqich Shvachkin N.X. fonemik nutq davrini chaqiradi. Nutq tovushlari va shuning uchun so`zlar o`rtasidagi farq asta-sekin shakllanadi. Shvachkin N.X. ushbu jarayonning rivojlanishi uchun quyidagi ketma-ketlikni o`rnatdi: birinchi navbatda, bola idrok etilgan nutq oqimidagi unli tovushlarni, keyin shovqinli va jarangli va hokazolarni ajrata boshlaydi.

Shuni ta`kidlash kerakki, butun maktabgacha yoshdagi bolada so`zning kontseptual korrelyatsiyasi rivojlanadi, ya`ni. ma`lum bir so`z ortida turgan tushunchalar, bilimlar, assotsiativ aloqalar tizimi shakllanadi.

So`zlarning ma`nolarini o`zlashtirish va passiv lug`atning kengayishi faol so`z boyligining o`sishiga qaraganda tezroq, ayniqsa 2-2,5 yoshda sodir bo`ladi. Shunday qilib, 1,8-1,10 oyligida bola unga aytilgan elementar nutqni amalda tushunadi, faol nutq esa uning rivojlanishida passivdan keskin orqada qoladi. Bu ko`p jihatdan so`zlarning ovozli tasvirlari (global bo`lsa ham) bu vaqtga kelib etarlicha shakllanganligi va ovozli nutqda amalga oshirilishi nutq-motor analizatorining ma`lum funktsional etukligi bilan ta`minlanganligi bilan bog`liq.

Ma'lumki, intellektual nuqson o'z-o'zidan nutqni shakllantirish jarayonini to'xtatmaydi (nutq mexanizmlarining birlamchi shikastlanishi bo'lgan bolalarda kuzatadiganimizdan farqli o'laroq), lekin uni sekinlashtiradi va sifat jihatidan buzadi.

Ta'sirchan nutqning rivojlanishi so'zlar soni bo'yicha ham, vazifasi bo'yicha ham faol nutqdan oldinda. Og'ir va o'rtacha aqliy zaif bolalarda nutqni elementar tushunish hayotning 2-yilining oxiriga kelib mumkin bo'lishi xarakterlidir. 4-5 yoshga kelib, kattalar nutqidagi iboralarning 30% ga yaqini bolalar tomonidan tushunilmaydi.

4-5 yoshli bolalar iboralarni, qoida tariqasida, kattalar nutqida doimo uchrab turadigan bitta shaklda tushunadilar.

G.V. Gurevich, L.Z. Davidovich nutqni tushunish darajasini barcha bolalarda turli darajada mavjud bo'lgan hissiy rivojlanishning tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqishni taklif qildi, shuning uchun ular shartli ravishda bir nechta darajalarni ajratib turadilar:

Sensor rivojlanmaganlikning 1 darajasi - begonalarning nutqini tushunmaydigan, lekin doimiy ravishda ularga g'amxo'rlik qiladigan yaqin qarindoshlarining nutqini eshitadigan va idrok etadigan bolalar;

Sensor kam rivojlanganlikning 2-darajasi - boshqalarning nutqini alohida qisqa iboralar va ko'rsatmalar shaklida qabul qiladigan bolalar. Ular uzunroq iborani va o'qilishi mumkin bo'lgan matnni sezmaydilar va adekvat munosabatda bo'lmaydilar. Fazoviy idrok bilan ko'rsatmalarni tushunish ayniqsa qiyin;

3-daraja - kundalik nutqni idrok etadigan, ko'rsatmalarga rioya qiladigan, qisqa matnlarni tinglaydigan, dialogni saqlaydigan bolalar. Murakkab nutq tuzilmalari va matnni etarli darajada idrok etmaslik qayd etilgan. Qiziqarli hikoyani eshitmasdan tezda charchashadi va chalg'ishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Maksud psixologiya asoslari / Ed. L.V. Kuznetsova. Moskva: Akademiya, 2002. 480 P.
2. Parygin B. D. Ijtimoiy-psixologik nazariya asoslari. Moskva: Mysl nashriyoti, 1971, 256 p.
3. Pevzner M.S. Bolalar oligofrenik. Moskva: 1959. 205 p.
4. Daughter, Husanova Iroda Ulugbek. "LOGOPEDIC WORK WITH DYSARTHIC CHILDREN." Science Promotion 1.1 (2023): 117-122
5. Lazizbek Xaitov. (2020). Bo'lajak logopeda o'qituvchisining ijtimoiy-pedagogik kompetensiyasining mohiyati va tarkibi. Evropa ta'lim fanlari bo'yicha tadqiqot va mulohazalar jurnali,
6. Murodjon, Xovodillayev. "METHODS FOR THE FORMATION OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Academia Repository 4.10 (2023): 332-335.
7. Xabibullo o'g'li, Xovodillayev Murodjon, and Komilov Otabek Iqboljon o'g'li. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING ESHITISH IDROKINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." Science Promotion 2.1 (2023): 28-34.
8. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Babayeva Azizabonu Hamidjonovna, and Ibrokhimova Sarvinoz Anvarjonovna. "TEACHING SPEECH FORMATION TO

PRESCHOOL-AGE DYSARTIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 52-55.

9. Azizabonu, Babayeva, and Kabirova Zarnigor. "METHODOLOGY FOR CHECKING THE SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 40-43.

10. Makhmudov, Khurshidjon, and Khovodillayev Murodjon. "THE IMPORTANCE OF INDEPENDENT ACTIVITY IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 44-47.

11. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, Havodullayev Murodjon, and Ibrokhimova Sarvinov Anvarjonovna. "ORIGIN OF DYSLALIA AND WAYS OF ITS ELIMINATION." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 48-51.

12. Rakhmonjonovna, Kabirova Zarnigor, and Babayeva Azizabonu Hamidjonovna. "USE OF WORD FORMATION MODELS IN DYSARTHIC CHILDREN." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 61-64.

13. Murodjon, Khovodillayev, and Kabirova Zarnigor Rakhmonjonovna. "TECHNOLOGIES OF SPEECH FORMATION IN MENTALLY DEAD CHILDREN 9-13 YEARS OLD." American Journal of Pedagogical and Educational Research 19 (2023): 56-60.

14. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 547-552.

15. Muradkhan, Khovadillayev. "DEVELOPMENT OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 343-347.

15. Rustam, Khayitov Lazizbek, and Murodjon Khavodullayev. "DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE DEFECTOLOGISTS." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 547-552.

16. Muradkhan, Khovadillayev. "DEVELOPMENT OF SPEECH IN MENTALLY RETARDED CHILDREN." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.11 (2023): 343-347.